

kerkmeesters om aflaten te laten drukken en tot slot een hoofdstuk over de opdrachten van de kerkmeesters om kerkboeken te laten *schrijven* in het begin van de zestiende eeuw. Het boek wordt besloten met een mooie kleurkatern en vijf bijlagen met vermeldingen van boeken in de kerkrekeningen, een lijst van kerkmeesters betrokken bij het boekbedrijf, een lijst van munten, de vermeldingen van en over boeken in de kerkrekeningen van de Sint Bavo en tot slot een (voorlopige) inventaris van Haarlemse en Noordhollandse boeken in het Catharijneconvent (RMCC). Met name uit de vergelijking van de laatste twee lijsten blijkt het centrale probleem waarvoor de boekhistorica zich hier geplaatst zag: de kerkrekeningen bevatten vele vermeldingen van en over boeken en leveren daarmee schaarse doch interessante informatie over boekenbezit. Kortsluiting evenwel met het bestand van een moderne collectie blijkt vrijwel onmogelijk: van de 36 beschreven handschriften en 33 drukken uit het RMCC is geen enkel handschrift of druk met de Sint Bavoboekerij in verband te brengen. Gelukkig heeft de onderzoekster zich door de onmogelijke reconstructie van de Bavolibrije niet laten frustreren en veel waardevolle onderzoeksresultaten rondom de boeken van de Sint Bavo hier op fraaie wijze gepresenteerd.

K. Tilmans

R. Meischke, *De gothische bouwtraditie. Studies over opdrachtgevers en bouwmeesters in de Nederlanden* (Amersfoort: Bekking, 1988, 305 blz., f49,90, ISBN 90 6109 1977).

Onder deze titel is een vijftal opstellen van Meischke gebundeld ter gelegenheid van zijn afscheid, eind 1988, als hoogleraar in de architectuurgeschiedenis aan de rijksuniversiteit van Leiden. Het oudste, 'Het architectonisch ontwerp in de Nederlanden gedurende de late middeleeuwen en de zestiende eeuw', verscheen in 1952, 'Drie kerken van Rutger van Kampen', dateert van 1964, 'Huizen en keuren', hier aangevuld en uitgebreid, van 1975, 'Reizende bouwmeesters en Brabantse handelsgothiek' van 1987, terwijl het op één na langste opstel, 'Het steenhoudersvak, de mensen achter de gothiek', niet eerder werd gepubliceerd.

Het is een goede gedachte geweest juist deze artikelen uit de omvangrijke bibliografie van Meischke, die achterin het boek is opgenomen, te kiezen: zij vertonen een sterke samenhang in thematiek (goed weergegeven in de titel), benadering en vraagstelling. Niet de gebouwen zelf vormen de belangrijkste geschiedbron voor de auteur, maar de veelal — zij het zeer verspreid — gepubliceerde, geschreven en getekende bronnen: rekeningen van steden en kerken, contracten, keurboeken en andere rechtsbronnen, gecombineerd met de schaarse overgeleverde bouwtekeningen vanaf de late middeleeuwen. Schrijver verloochent in zijn architectuurhistorisch werk zijn achtergrond van in Delft gevormd architect niet. Het architectonisch ontwerpen staat in zijn beschouwingen centraal: het gaat hem om de structuur van het bouwvak en om de verschillende fasen die een ontwerp van de eerste bouwgedachte en het eerste getekende ontwerp tot de vaak over vele decennia uitgestrekte uitvoering doorloopt. Vanuit die problematiek komt hij als vanzelf met de economisch-historische kanten van het middeleeuws bouwbedrijf in aanraking; hij toont bijvoorbeeld overtuigend aan, dat een economisch gegeven als de export van natuursteen uit de Zuidelijke Nederlanden vanaf de vijftiende eeuw (bijvoorbeeld door de familie Keldermans) tot export van bouwstijl en -vormen leidde: de in parochiekerken van Hollandse steden toegepaste uniforme pijlers met koolbladkapitelen noemt hij treffend 'ronde handelszuilen uit Brabant'. De leiding van de stijlontwikkeling lag niet meer in handen van de architecten van de grote kerkelijke bouwloodsen, zoals van de dom van Utrecht,

maar bij de steenhandelaren uit het Zuiden, die de geprofileerde natuurstenen onderdelen kant en klaar ter plekke aanleverden.

Die benadering was zeker veertig jaar geleden een zeer originele. Pas in het laatste decennium is een dergelijke benadering ook op de Franse gotiek van de dertiende eeuw toegepast (Dieter Kimpel en Robert Suckale), zij het vooral op basis van onderzoek van de gebouwen zelf. Het onlangs verschenen, voortreffelijk gedocumenteerde artikel van Klaus Jan Philipp, 'Eyn huys in manieren van eynre kirchen', Werkmeister, Parliere, Steinlieferanten, Zimmermeister und die Bauorganisation in den Niederlanden vom 14. bis zum 16. Jahrhundert' (*Wallraf-Richartz-Jahrbuch*, L (1989) 69-113) laat echter zien dat op het gebied van de Nederlandse architectuur van de late middeleeuwen sinds het baanbrekende werk van Meischke nauwelijks nieuwe inzichten naar voren zijn gekomen.

Toch is het werk van Meischke niet het laatste woord op dit onderzoeksgebied (de schrijver zelf zou dat zeker beamen), integendeel: het geeft talrijke aanzetten tot fragmentarische inzichten, die van uit een bredere, vooral economisch-historische benadering en probleemstelling zouden moeten worden uitgediept en verbreed. De typologie van de verschillende bouwloodsen en de verschillende bouwmeesters maakt de indruk in sommige gevallen gebaseerd te zijn op te geïsoleerde gegevens. Een breed opgezet archiefonderzoek in Nederlandse, maar vooral in Belgische (en in mindere mate in Nederrijnse) archieven van steden, kerken en kloosters, met aandacht ook voor de bouwtechnische en de — bij Meischke nadrukkelijk ontbrekende — kwantitatieve aspecten van bouwbedrijf en steenhandel (waarbij de computer goede diensten zou kunnen leveren), zal zonder twijfel tot nieuwe en minder incidentele conclusies leiden. Het zwaartepunt zal zonder twijfel vallen op de bouwbedrijvigheid in de Zuidelijke Nederlanden, die in kwantitatief opzicht die in de Noordelijke verre overtrof. Het onderzoek naar de betekenis van de familie Keldermans 'een architectonisch netwerk in de Nederlanden' uit 1987, waaraan Meischke meewerkte was een eerste stap in die richting. Zo'n onderzoek overtreft de capaciteit van één mens: wij mogen Meischke erkentelijk zijn dat hij de eerste aanzet tot een dergelijk onderzoek heeft gegeven.

W. H. Vroom

NIEUWE GESCHIEDENIS

E. O. G. Haitsma Mulier, G. A. C. van der Lem, met medewerking van P. Knevel, *Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800* (Bibliografische reeks van het Nederlands historisch genootschap VII; Den Haag: Nederlands historisch genootschap, xvii + 470 blz., f135,-, ISBN 90 73069 04 1).

Gespecialiseerde bibliografieën en repertoria ten nutte van de liefhebbers van historiografie en de ideeëngeschiedenis zijn in Nederland dun gezaaid. Juist gedurende de laatste jaren is er echter op dit gebied belangrijk werk verzet: het *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen* van M. Carasso-Kok uit 1981, de *Bibliography of Dutch seventeenth century political thought* (1986) van G. O. van de Klashorst, H. W. Blom en E. O. G. Haitsma Mulier en het in 1988 uitgekomen vervolgdeel op de uit 1972 stammende *Bibliographie de l'humanisme des anciens Pays-Bas 1970-1985* van de hand van M. de Schepper en Chr. L. Heesakkers. Van vergelijkbaar belang is het hier te bespreken boek, dat — voor het eerst sinds Samuel de Winds *Bibliotheek der Nederlandsche geschiedschrijvers* (1831-1835) — is gewijd aan de systematische beschrijving van de vroegmoderne Nederlandse historiografie, voor zover zij in